

<https://doi.org/10.15407/ul2024.07.013>
УДК 94(477.84-22Товсте):930.253(438.111)"14"

Ірина ВОРОНЧУК

доктор історичних наук, доцент,
науковий співробітник, Інститут
української археології та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України (Україна, Київ)
voronchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5466-5356>

ЛИТОВСЬКИЙ РІД МОНТОВТІВ (МОНТОВТІВ КОБЛИНСЬКИХ) НА ВОЛИНІ В XV–XVI ст.

Спільний розвиток литовських і українських земель у складі Великого князівства Литовського протягом XIV–XVI ст. сприяв міжетнічним родинним пов'язанням. Одним із прикладів є литовський рід Монтовтів, відомий на Волині з другої половини XV ст.

У статті розглядається історія роду Монтовтів, представник якого Михайло Монтовтович, отримав від великого литовського князя найважливіший адміністративний уряд на Волині – луцького старости, а його нащадки осіли тут на постійне проживання. Молодший син Михайла Монтовтовича Якуб Михайлович, будучи кременецьким старостою, отримав за службу значні земельні пожалування – Млинівську волость з містечком Коблин. За його назвою волинські Монтовти почали називатися Монтовтами Коблинськими.

Про впливовість роду Монтовтів на Волині свідчать не лише високі уряди, які обіймали деякі з них, а й шлюбні зв'язки: Монтовти породичалися з кількома князівськими родами, зокрема Гольшанськими, Порицькими, Любецькими, Сокольськими.

Найбільш відомою з роду Монтовтів у XVI ст. була Ганна Монтовтівна, дочка сина Якуба Михайловича – Яна Якубовича. Доля Ганни, що розпочиналася щасливо, у подальшому склалася доволі драматично. У 14-річному віці Ганна була видана батьком за князя Богуща Любецького. У другому шлюбі вона стала дружиною князя Василя Сокольського. Загалом Ганна чотири рази входила у подружні зв'язки. Після смерті її батька мачуха з новим чоловіком, намагаючись привласнити її спадщину, силоміць видали Ганну заміж за жорстоку і неосвічену людину Павла Згличинського, який відібрав у неї маєтність і 14 років тримав в ув'язненні. Визволившись з неволі, Ганна намагалася розлучитися

з чоловіком, проте згідно декрету луцького єпископа Згличинський лише вибачився перед дружиною, пообіцявши надалі добре з нею поводитися. Тож вона змушена була пробачити його і продовжувати з ним подружнє життя.

Ключові слова: литовський рід Монтовтів, Волинь, уряд, Ганна Монтовтівна, спадщина, доля.

Iryna VORONCHUK

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Researcher,
M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography
and Source Studies of the National Academy
of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)
voronchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5466-5356>

THE LITHUANIAN FAMILY OF MONTOVTV (MONTOVTV KOBLYNSKY) IN VOLHYNIA IN THE 15th – 16th CENTURIES

The joint development of Lithuanian and Ukrainian lands within the Grand Duchy of Lithuania in the 14th–16th centuries fostered inter-ethnic family ties. One of such cases was the Lithuanian family of Montovtv, known in Volhynia since the second half of the 15th century.

The article looks at the history of the family of Montovtv. The Grand Duke of Lithuania bestowed upon Mykhailo Montovtovych, a member of this family, the most important administrative office in Volhynia – starosta of Lutsk, and the latter's descendants settled in Volhynia permanently. Jakub Montovtovych, the younger son of Mykhailo Montovtovych, whilst serving as starosta of Kremenets, received for his service substantial land holdings – volost of Mlyniv together with the town of Koblyn. After the name of the town Volhynian Montovtvs started to be called the Montovtv Koblynskies.

The important status of the family of Montovtv in Volhynia is evidenced not only by high offices held by some of its members, but also by matrimonial ties: the Montovtvs established kinship ties with several ducal families, in particular the families of Holshan, Porytsky, Lubetsky and Sokolsky.

The most famous from the family of Montovtv in the 16th century was Hanna Montovtivna, the daughter of Yan Yakubovich, who was the son of Yakub Mykhailovych. Hanna's destiny, which began happily, had a very sorrowful continuation. When she was 14, her father gave her in marriage to Duke Bogush Lubetsky. In her second marriage, she was the wife of Duke Vasyli Sokolsky. Altogether Hanna was married four times. After the death of her father, her stepmother and her second husband Oleksandr Semashko, trying to appropriate her inheritance, married her against her will to a cruel and uneducated man Pavel Zglychynsky, who deprived her from her property and kept her in prison for 14 years. Freed from the captivity, Hanna tried to divorce her husband, but according to the decree of Lutsk bishop, Zglychynsky only apologized to his wife and promised to treat her well henceforth. Thus, Hanna was forced to forgive him and to continue to live with him in marriage.

Keywords: *Lithuanian family of Montovt, Volhynia, office, Hanna Montovtivna, inheritance, destiny.*

Рід Монтовтів або Монтовтовичів у давнину належав до найзнатніших литовських родів герба "Pobóg" з відміною. Северин Уруський говорить, що їхній предок Монтовт, не уточнюючи його ім'я, на Городельському сеймі взяв не вживаний вже на той час герб Вучауґе, який начебто і був відміною герба "Pobóg" (Uruski, 1914: 240).

Орест Левицький вважав протопластом роду Монтовта, який у XV ст. посідав уряд жмудського старости (Левицький, 1888: 98). Вочевидь, ідеться про Олександра Монтовта, який у 1422–1435 рр. був жмудським і солечницьким старостою й залишив по собі трьох синів: Тотшвіла, литовського крайчого, Михайла і Бартоша (Uruski, 1914: 240). Один із них Михайло в 1463 р. отримав найважливіший адміністративний уряд на Волині – луцького старости, який обіймав до 1477 р. (Uruski, 1914: 241).

Староста певної території вважався представником великого литовського князя, від імені якого здійснював адміністративні, фіскальні, господарські та судові функції, очолюючи гродський суд. Пам'ять про луцького старосту Михайла Монтовтовича трималася доволі довго: волинські містяни згадували його під час проведення ревізії українських замків 1545 р., тобто через 68 років після його урядування. Луцькі й володимирські війти та бурмістри звернулися до ревізорів зі скаргою на місцевих князів і панів, які запровадили у своїх маєтках "незвичайнии" мита. Разом зі скаргою вони передали ревізорам і лист великого литовського князя Казимира, написаний 1469 р. "старосте луцкому пну Михайлу Монтовтовичу", яким було відмінено багато нових мит, встановлених після князя Вітовта (Кравченко, 2005: 159–160). Просуваючись по службі, Михайло Монтовтович 1483 р. отримав уряд новогрудського намісника і троцького каштеляна. Він був одружений з Оленою Кежгайлівною і мав двох синів Юрія і Якуба. Останні роки життя сам він мешкав у Литві, де й помер, проте його нащадки, посідаючи важливі місцеві уряди на Волині, залишилися там назавжди (Левицький, 1888: 94). Отже, можна вважати, що Михайло і започаткував волинську гілку роду, тож зовсім не випадково М. Грушевський називав Монтовтів "зволинщений литовський рід" (Грушевський, V: 14).

Старший син Михайла, Юрій Михайлович Монтовт, у 1499 р. господарський маршалок, пізніше у 1502–1505 рр. обіймав адміністративні посади, спершу намісника, пізніше – кременецького старости. 1507 р. він отримав уряд київського воєводи (Левицький, 1888: 98). Щоправда, Каспор Несецький вважав, що Юрій Монтовт перебував на уряді київського воєводи вже з 1503 р. (Niesiecki, 1841: 457). Посівши новий уряд, старший брат передав посаду кременецького старости молодшому братові Якубу Михайловичу.

Саме Якуб Михайлович 1508 р. отримав від великого литовського князя, польського короля Зигмунта I Старого пожалувану грамоту на маєток Млинів біля Дубна з волостю, до якої входили містечко Коблин із замком і села Аршичин, Бенівщина, Золочівка, Кобаков, Липа, Озліїв, Пекалів, Підгайці та Хорупань, розташовані вздовж річок Іква і Стир у Луцькому повіті (Левицький, 1888: 99). Від назви містечка Коблин Якуб Михайлович до прізвища Монтовт додав прізвисько Коблинський, яке перейшло на всю волинську гілку роду. Якуб Михайлович представляє рід Монтовтів у "Переписі литовсько-руського війська 1528 р.", за яким він мав виставляти чотирьох вершників (РИБ, 1915: стб. 187). Одружений з Малгожатою Хребтовичівною, він мав двох синів Андрія, Яна і двох дочок Ганну і Марину (Uruski, 1914: 241). Ганна Якубівна у першому шлюбі була за Щасним Гесинським, з яким мала п'ятеро синів Андрія, Яроша, Криштофа, Щасного, Яна і троє дочок Дороту, Ганну і Галшку (Ворончук, 2009: 265). У другому шлюбі з Миколаєм Палуцьким вона мала ще чотирьох синів (ЦДІАУК, ф. 26, оп. 1, спр. 16, арк. 128–128зв.). Марина була видана за Андрія Лаца. Андрій Якубович, королівський дворянин, відділичив по батькові маєтки Солечники й Жирмуни у Литві, а на Волині – Біскупичі (Uruski, 1914: 241). Молодшому сину Янові Якубовичу дісталися волинські маєтки Коблин, Млинів, Аршичин, Бенівщина, Кобаков, Озліїв, Пекалів і Підгайці (Левицький, 1888: 99).

Монтовти фігурують у ревізії волинських замків 1545 р. Зокрема, в перепису городень Луцького замку називаються городні Андрія Монтовта і "пни Монътовътовое", отже, самого Якуба Михайловича вже не було в живих. Одна з городень "пни Монътовътовое з Млынова а с Пекулова" знаходилася біля вежі князів Івана й Олександра Чорторійських і утримувалася спільно з князем Яковом Крокоткою, Яцьком і Томилою Воронами Боротинськими, Грицьком Привередовським і Єловичами Букоємськими (Кравченко, 2005: 139). Загалом вона утримувала щонайменше сім замкових городень з маєтків Дубляни, Аршичина, Нового Ставу, Липи й Біскупичів (Кравченко, 2005: 136, 140, 141, 154, 156). Андрій Монтовт відповідав за стан двох городень: одна з них знаходилася біля городні Федора Мишки Варковського, друга межувала з городнею князя Олександра Вишневецького, обидві городні були в доброму стані (Кравченко, 2005: 152, 155). Під час ревізії в маєтках Аршичин, Млинів, Липа і Золочів було відмінено мита, які до того часу збиралися з кожного воза, а також за право продажу прісного меду (Кравченко, 2005: 161, 166).

Андрій Якубович був одружений з дочкою князя Юрія Гольшанського князівною Марією, з якою мав двох синів Яна й Андрія. Після смерті першого чоловіка князівна Марія Юріївна ще двічі входила у шлюбні зв'язки. Очевидно, Андрій Якубович помер близько 1556–1557 рр., оскільки 1558 р. князівна Марія Юріївна перебувала вже в другому шлюбі з Михайлом Тихновичем Козинським, який посідав низку важливих урядів, зокрема луцького

каштеляна. У другому шлюбі вона народила дочку Барбару (Жизнь, 1849: X; Ворончук, 2009: 240). Після смерті Михайла Козинського Марія Юріївна вийшла заміж за "московського втікача" князя Андрія Михайловича Курбського, який перебрався до Великого князівства Литовського 1564 р. після встановлення терору царем Іваном IV. Проте третій шлюб князівни Гольшанської виявився не дуже вдалим, між подружжям часто виникали непорозуміння, в яких активну участь брали вже дорослі сини Марії Юріївни від першого шлюбу – Андрій і Ян Андрійовичі Монтовти. Тож в цей час обидва брати часто фігурують у судових актах. Спершу незадоволені тим, що матір передала третьому чоловікові більшість маєтків, на які вони претендували, брати погрожували й чинили різні прикrostі Курбському та брали участь у жорстких конфліктах подружжя (Жизнь, 1849: 95–98, 139–141; Ворончук, 2014: 195, 273–274, 282). Захищаючи матір, сини зверталися не лише до місцевого володимирського суду, а й подавали скарги королю, в яких засуджували жорстоке поводження князя з матір'ю (Боряк, Грімстед, 2002: 274, 285, 323). Так, 13 лютого 1578 р. Ян Андрійович позивав князя Курбського щодо неповажного ставлення до матері, рівно через місяць 13 березня, а потім пізніше, 3 липня того ж року скаржився про ув'язнення матері князем (Боряк, Грімстед, 2002: 274).

Молодший син Якуба Михайловича Ян виховувався при дворі великого литовського князя і польського короля Зигмунта Старого I, але службну кар'єру не зробив і залишився в статусі королівського дворянина. Проживаючи тривалий час у Вільні, він потоваришував з дьяком великокнязівської канцелярії Андрієм Мацкевичем, з дочкою якого Оленою одружився 1546 р., щоправда, вже після смерті її батька (Левицкий, 1888: 99). Подружжя переїхало на Волинь і оселилося в Коблині. У 1547 р. у подружжя народилася дочка Ганна, дуже схожа на батька. Важливо зазначити, що матір новонародженої була православною, а батько Ян Якубович Монтовт – католиком. Ще до народження дитини між Яном Якубовичем і тещею Богданою Юріївною було укладено угоду, що дитина має бути охрещена за вірою матері, тобто у православ'ї. Попри це, батько самостійно охрестив дочку за католицьким обрядом. Тож теща разом із сином Васи́лієм Мацкевичем пред'явили зятю матеріальні претензії, вимагаючи виплатити доволі значний грошовий штраф за порушення угоди. Щоб не платити неустойку, Ян Якубович був змушений шукати вихід, і врешті порозуміння з родичами дружини було знайдено. Ян Монтовт пообіцяв записати дочці свої волинські маєтності й справді виконав цю обіцянку. 10 грудня 1547 р. він гоїно обдарував новонароджену, записавши на неї маєтки: Млинів, Озліїв, Пекалів, пів Аршичина і Бенівщину (Левицкий, 1888: 99; ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 462–467зв.). У дарчому листі батько писав про велику зовнішню схожість дочки з ним і відчувається, що він дуже радів з цього приводу: "А иж тая девка моя охрищона ку воли моеї, а што наболшая, иж ся уродила во всихъ подо-

беньствах, яко в лице мое, такъ и знаками, которые тежъ на теле моемъ на мене есть, и у мене ся притрахвила, а я то жоне своєю обещовал, ижъ естлибы ку подобенству моему детя мне уродила, ижъ тое детя мело быт обдаровано от мене надъ инъшиє дети" (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 462–467зв.). Тож щойно народжена дівчинка стала власницею значних земельних володінь, що надалі мало забезпечити їй добрі життєві перспективи. Проте перша дружина Яна Якубовича Олена Маскевичівна померла у молодому віці, коли Ганна була ще недорослою.

Після смерті першої дружини Олени Мацківни Ян Якубович взяв шлюб із князівною Барбарою Олександрівною Порицькою (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 514–514зв.). О. Левицький вважав, що у Яна Монтовта, крім Ганни, не було дітей (Левицький, 1888: 106). Проте за його тестаментом, у якому він просить поховати його поруч з покійною першою дружиною і дітьми, дізнаємося, що у нього були й інші діти, які померли в дитинстві, не досягнувши дорослого віку (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 544–546). Щоправда, залишається невідомим, у якому шлюбі вони народилися. Цілком можливо, що діти були народжені у другому шлюбі, що могло спровокувати заздрощі з боку мачухи до своєї падчериці Ганни, оскільки Ян Якубович Монтовт саме Ганну, свою першу дитину, щедро обдарував по її народженні.

Протягом 60-х років XVI ст. Ян Якубович Монтовт фігурує в низці тогочасних державних документів. Так, за реєстром "Попису" литовського війська 1565 р. Ян Якубович Монтовт мав виставляти 10 коней (РИБ, 1915: стб. 423). Саме він згадується і в тогочасних фіскальних документах, зокрема 1570 р. він ще встиг сплатити побор з маєтку Коблина з присілками, загалом з 91 міського будинку, двох бояр, 67 городників, 12 млинових кіл та чотирьох горілчаних шинків (Żródła, 1889: 31). У поборовому реєстрі 1577 р. називається лише Андрій Андрійович Монтовт, який сплатив побор з 14 димів і 25 городників належного йому маєтку Біскупичі (Żródła, 1889: 51). Маєтки покійного Яна Монтовта тут загалом не зазначені. Можливо, це було пов'язано з великим татарським нападом 1577 р., внаслідок чого з третини маєтків Луцького повіту побор загалом не було сплачено (Żródła, 1889: 78). У поборі 1583 р. також згадано одного Андрія Монтовта, який сплатив податок з Біскупичів та належного до нього присілка Десятина, загалом з 23 димів, 14 городників, трьох коморників і одного вального кола (Żródła, 1889: 98). Проте з колишніх маєтків Яна Монтовта Коблинського, а саме: Коблина, Млинова, Озліїва, Пекалова, Підгайців та Ужинця побор сплатив уже новий їхній власник, другий чоловік колишньої дружини Яна Монтовта – Олександр Семашко (Żródła dziejowe, 1889: 87).

Історія Ганни Монтовтівни, свого роду справжня драма молодої жінки XVI ст., стала відомою в XIX ст. завдяки видатному українському історику Оресту Левицькому, який неодноразово повертався до сюжету про її долю. Проте протягом часу його інтерпретація сюжету про долю Ганни пережила

кардинальних авторських змін. Подеколи він називав Ганну Монтовтівну волинською Мессаліною¹ кінця XVI ст., яка відкрито вела розпусне життя й навіть не гребувала удаватися до засобів отруєння, коли хотіла позбутися нелюбого чоловіка (Левицький, 1909: 8). Проте в пізнішому нарисі "Ганна Монтовт. Історична повість", опублікованому вже після його смерті, Левицький інтерпретує події з іншого погляду. Переосмисливши перипетії життя та заміжжя Ганни, він вже не називає її Мессаліною і зображує її не суб'єктом власних інтенцій, а об'єктом чоловічої волі та амбіцій (Левицький, 1994: 148–151).

Доля єдиної дочки Яна Якубовича Монтовта Ганни, яка так добре починалася завдяки батьковому обдаруванню, виявилася не лише складною і скандальною, а й доволі трагічною. Історія її поневірянь набула широкого розголосу ще за її життя, завдяки чому Ганна й стала однією з найбільш відомих осіб роду Монтовтів на Волині.

Як тоді було прийнято, дівчат видавали заміж рано, тож у 14 років Ганна була видана заміж за князя Богуша Дмитровича Любецького. Проте подружжя прожило разом лише три роки, оскільки князь Богуш 1564 р. помер. Тож вже у 17 років Ганна вперше овдовіла. Існує думка, що Богуш Дмитрович був похований у замковій церкві містечка Любче (Яковенко, ММХІІ: 122) Проте князя було поховано у Києво-Печерському монастирі, куди тіло покійного чоловіка і доправила 17-річна удова з князівськими слугами (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 7, арк. 167зв.–168).

Саме під час супроводу покійного до Києва Ганна Монтовтівна планувала трохи відпочити в замку небіжчика в маєтку Хабне, записаному їй у віні. Проте її швагер, чоловік сестри покійного князя Богуша Дмитровича князівни Фенни Дмитрівни Любецької, Малхер Насиловський захопив Хабне і вигнав удову, забравши у неї й рухомі речі (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228зв.–229). На зворотньому шляху Ганна заїхала до приятеля покійного чоловіка Єсифа Немирича, розраховуючи на його захист і допомогу. Проте у Немирича були свої плани. Оскільки Ганна була не лише молодою, а й доволі багатою, успадкувавши значні батькові маєтності, Немирич вирішив одружити її зі своїм родичем Іваном Олізаровичем, сином чорнобильського старости Олізара Волчковича. Очевидно, дії Немирича були доволі рішучими, бо від цього шлюбу та його ініціатора Ганна змушена була рятуватися втечею, покинувши там усі свої речі, зокрема й печатку (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 228зв.–229).

У цей час, піклуючись про дочку, батько змовив її за князя Василя Солтановича Сокольського, за якого вона вже 30 вересня 1564 р. вийшла заміж (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 232). Родич Немирича Іван Олізарович вирі-

---

¹ Валерія Мессаліна – третя дружина римського імператора Клавдія, ім'я якої набуло переносного значення через її розпусну поведінку.

шив позмагатися з князем Сокольським за багату удову Ганну Монтовтівну і поскаржився королю, що начебто князь Сокольський відняв у нього дружину. Тож вже 11 листопада 1564 р. королівський дворянин Богуш Дривинський вручив князю Василю Сокольському у Сокольському замку королівський мандат, в якому король вимагав, щоб через чотири тижні, тобто 8 грудня, він разом із Ганною Монтовтівною прибув на суд: "ку праву самому стати и жону пна Ивана Јлизаровича поставити" (ЦДІАК України, Єф. 25, оп. 1, спр. 6, арк. 261–261зв.). Як бачимо, в королівському листі йдеться про Ганну як дружину Івана Олізаровича. Князь пообіцяв прибути на суд, але так і не з'явився, виправдовуючися, очевидно, хворобою Ганни, про що свідчить ще один документ.

6 січня 1565 р. за дорученням короля до Сокольського замку прибув королівський посланець Яким Любецький, який разом з вижем Матвієм Ширеєм мав оглянути Ганну і пересвідчитися, що вона справді хвора (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 7, арк. 3–4). Посланець звернувся до князя за дозволом оглянути його дружину. Князь дозволив, разом вони зайшли у кімнату, де хвора лежала в ліжку і стогнала. Оскільки в кімнаті було темно, Любецький попросив зняти затемнення з віконного скла напроти ліжка. Коли відкрили вікно, гість подивився на хвору і побачив, що вона намащена шафраном, тож попросив хустку і воду, щоб вмити її. На що князь відповів, що нічого про це не знає, бо прийшов разом із ним. Змушена втрутитися стриєчна сестра князя Олена Іванівна пояснила, що вони й справді намазали хвору шафраном, щоб полегшити її важкий стан. Любецький продовжував категорично наполягати, щоб йому дали хустку і воду, аби змити обличчя й руки хворої для огляду. Князь розсердився і відмовив йому, наказавши й закрити вікно. Між ними виникла суперечка, внаслідок якої ображений посланець відмовився від огляду і вийшов із кімнати. Розуміючи, що непорозуміння з королівським виконавцем може мати неприємні наслідки, князь, схаменувшись, наздогнав Любецького вже аж у снігах з проханням повернутися, обіцяючи, що дружину зараз виміють. Проте той вже не хотів повертатися й оглядати хвору. Щопрада, королівський посланець не відмовився пообідати у князя, після чого пішов на село у свою господу на ночівлю. Ранком у четвер він повернувся з вижем Матвієм Ширеєм, і, крім нього, привів ще одного свідка – турійського боярина Мартина Мрочка. Усі разом вони зайшли до світлиці хворої, де Любецький запитав Ганну, що з нею відбувається і чим вона хворіє. Ганна дуже слабким голосом розповіла, що шість тижнів тому була випадково забита возом, має поламане ребро і дуже хворіє.

Князь звернувся з проханням до дружини нікого й нічого не боятися і правдиво розказати королівському посланику, чи вона й справді є хворою і чи може їхати до Пйтркова на судовий розгляд. Ганна пояснила, що зовсім не може рухатися, навіть встати з ліжка, а отже, й їхати, а наприкінці зауважила, що про її важкий стан свідчить навіть і блідість її обличчя. На цьому

огляд було завершено. Врешті справа між претендентами на руку Ганни Монтовтівни закінчилася перемогою князя Василя Сокольського, який за тисячу двісті кіп відкупився від Івана Олізаровича (Левицький, 1888: 118).

У шлюбі з князем Сокольським Ганна Монтовтівна прожила майже чотири роки. 1568 р. князь помирає і Ганна в 21 рік вдруге стає удовою. Проте в цей час її батько був уже хворим, до того ж його друга дружина намагалася відсторонити його від дочки. Тому в лютому 1569 р. Ганна самостійно вийшла заміж за польського шляхтича Яна Казимира Ледницького, який перебував на посадах служебника у різних волинських панів, спершу у Францишка Фалчевського, а потім у Станіслава Гесинського. Саме Ян Казимир намагався запобігти мачусі Ганни князівні Барбарі Порицькій змусити Яна Монтовта переписати на неї всю маєтність. Тож на прохання зятя і дочки Ян Монтовт 5 вересня 1570 р. сам особисто, стоячи перед луцьким підстаростою Іваном Хребтовичем Богуринським, повторно вніс до луцької гродської канцелярії дарчий запис дочці Ганні від 10 грудня 1547 р. на маєтки Млинів, Озліїв, Пекалів, Аршичин і Бенівщину (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 462–467).

В останні дні життя старого Монтовта його дружина Барбара та її впливові родичі, князі Порицькі й Вишневецькі, перебуваючи весь час у маєтку, не давали можливості дочці побачитися з батьком. Тож подружжя Ледницьких запідозрило їх у махінаціях щодо маєтності помираючого. Тому 9 жовтня 1570 р. Ян Казимир Ледницький зробив заяву перед луцьким гродським урядом від себе і дружини Ганни Монтовтівни, що її хворий батько Ян Монтовт Коблинський жодних записів на свою маєтність, крім віна покійній дружині Олені Мацковичівні й дарчого листа дочці, нікому не давав. Його заяву підтвердив луцький возний Семен Підгаєцький, який разом зі свідками Михайлом Бобровським і Станіславом Буринським був присутній у маєтку Млинові. Проте возний, підтверджуючи заяву Ледницького, одночасно й доповнив її, оскільки доповів урядові, що на нагадування Ледницького хворий Ян Монтовт зауважив, що записи, які можуть з'явитися після його смерті, він вже не в змозі анулювати (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 514–514зв.). Отже, це зауваження Монтовта дає зрозуміти, що дружина та її рідня все-таки змусили його підписати якісь документи, що і з'ясувалося вже наступного дня. Вочевидь, старий Монтовт і сам пам'ятав про віно, записане ним не виключено під тиском, другій дружині Барбарі Порицькій, проте не хотів зізнаватися в цьому. Запис було внесено до актів Литовської метрики ще 26 липня 1570 р., тобто за два з половиною місяці до смерті хворого Монтовта. При цьому віновий запис Монтовта князівні Барбарі Порицькій було зроблено ним на маєтках, подарованих дочці 23 роки тому (Боряк, Грімстед, 2002: 229).

10 жовтня 1570 р. до луцьких актів було вписано тестамент Яна Монтовта Коблинського, який приголомшив подружжя і перекреслив усі надії Ган-

ни Монтовтівни на батьківську спадщину. Всі попередні заходи Ганни та її чоловіка були марними. Люблячий батько, який колись так гоїно обдарував дочку на честь її народження, залишив Ганні лише один невеличкий маєток. За тестаментом виявилось, що подаровані колись дочці маєтки Млинів, Кобаков, Пекалів, Озліїв, Бенівщину та Ужинець він заповів другій дружині Барбарі Порицькій, з яких вона мала сплатити його борги. Їй же дісталось й усе рухоме майно. Маєтки Коблин, Аршичин і Підгайці, записані другій дружині у віні, покійний дозволив викупити по її смерті лише братаничам Андрію і Яну Андрійовичам Монтовтам, а сестринцю Андрію Гесинському дозволив викупити маєток, заставлений Габріелю Прусиновському. Дочці Ганні батько заповів у спадок лише один невеликий маєток Липу (ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 544–546; Боряк, Грімстед, 2002: 230).

Після смерті Яна Монтовта доля його єдиної дочки різко погіршилася. Щопрада, Ледницький спробував поборотися за спадщину дружини, навіть подав декілька протестацій до луцького суду, намагаючись оскаржити запис покійного Монтовта, який подаровану колись нерухомість дочці заповів тепер на користь другої дружини. Оскільки ці маєтки були офіційно задокументованою даровизною дочки, Ян Казимир доводив, що Ганна є єдиною справжньою спадкоємицею батькової маєтності. Щоб завадити Ледницькому використати Ганну, князі Вишневецькі викрали її й обманом змусили записати єдиний маєток Липу, який дістався їй за батьковим тестаментом, в оренду князю Олександру Вишневецькому. Потім зі слугами й підданими вони здійснили збройний напад, побили й поранили Казимира Ледницького. Врешті шантаж і відкриті погрози "приправити його на смерть", змусили Ледницького покинути Волинь і повернутися до Польщі, де він, за чутками, незабаром помер. Ганна залишилася зовсім самотньою, тож опікунам її мачухи не важко було умовити її зректися назавжди від батькової спадщини, тим більше, що мачуха обіцяла подбати про неї й поділитися майном.

Проте князівна Барбара Порицька, не довго залишалася в удовиному стані. Вже того ж 1570 р. вона вийшла заміж за Олександра Богдановича Семашка, який на той час теж був удівцем після смерті другої дружини Ганни Воловичівни (Ворончук, 2009: 288). Семашки належали до небагатих і незнатних родів, проте протягом XV ст. вони вислужили низку маєтків. У першій половині XVI ст. Семашки перебували на службі у великого литовського князя, польського короля Зигмунта Старого I та його дружини королеви Бони. Зокрема, батько Олександра Семашка Богдан протягом 1543–1548 років був старостою ковельських маєтків королеви. Левицький припускав, що Олександр міг навіть виховуватися при королівському дворі й навчатися в Ягеллонському університеті (Левицький, 1994: 137). Близкість до королівського двору посприяла Семашкам поступово зайняти поважні позиції в середовищі волинської шляхти. Тож на цей час Олександр Семашко

був уже доволі впливовою людиною у волинському шляхетському соціумі, посідаючи з 1566 рік найвищий в земській ієрархії й до того ж доволі прибутковий уряд володимирського підкоморія. Надалі його кар'єра складалася також досить вдало: 1581 р. він отримав брацлавську каштелянію, а з 1588 р. до самої смерті у 1597 р. був луцьким старостою.

Не виключено, що мачуха могла спровокувати негативне ставлення до Ганни свого другого чоловіка, хоча його поведінка і дії в інших життєвих випадках дозволяють зробити висновок, що він і сам відзначався жорстокістю і владним характером (Ворончук, 2006: 166; Ворончук, 2010: 80). Подружжя Семашків тримали Ганну біля себе й міцно стерегли. Прикидаючись її благодійниками, вони, вочевидь, побоювалися, аби вона сама чи її найближчі родичі не притягнули їх до судової відповідальності щодо ошуканства і пограбування Монтовтової дочки. І справді, стричні брати Ганни Ян і Андрій Монтовти спробували визволити її з міцних "обіймів" мачухи та її чоловіка, проте їхні заходи щодо визволення Ганни не вдалися (Левицький, 1994: 148–149). Навпаки, дії братів призвели до рішучіших дій Семашка, який врешті силоміць видав її заміж за свого машталіра, тобто конюшого, Павла Згличинського.

Отже, впродовж 9–10 років через смерть шлюбних партнерів Ганна змушена була поновлювати подружні зв'язки й у свої 26 років вчетверте була видана заміж. Проте якщо попередні шлюби уклалися згідно її волі й бажання, то останній був примусовим і насильницьким. Врешті, згідно злої волі Семашка, двічі княгиня Ганна Монтовтівна у четвертому шлюбі опинилася за панським конюхом.

Згличинський поводився з Ганною дуже жорстоко і часто бив її. Тож, молода жінка зробила дві спроби втекти від ненависного і жорстокого чоловіка, але жодна з них не вдалася. Проте її спротив ще більше розлютив чоловіка, який врешті покалічив її, а потім засадив у в'язницю, де протримав її протягом 14 років (АЮЗР, ч. VIII, т. III. 1909: 469–473). Визволившись із неволі, Ганна намагалася розлучитися з чоловіком. У 1595 р. вона заявила у духовному суді "о везене и о неслушное каране и охромене ее". Проте згідно декрету луцького біскупа Згличинський лише вибачився і перепросив Ганну за жорстоке ставлення до неї, пообіцявши надалі поводитися добре (Левицький, 1994: 150). Тож вона змушена була пробачити його і продовжувати з ним подружнє життя.

На наш погляд, історія Ганни Монтовтівни заперечує думку Ореста Левицького, що завдяки Литовському Статуту, який забезпечував майнові права жінок, українська шляхтянка користувалася повною незалежністю і свободою, тож загалом не знала "ни теремного затвора, ни монастирського заключення" (Левицький, 1909: 6).

Таким чином, протягом XV – першої половини XVI ст. литовський рід Монтовтів був добре відомим у волинському шляхетському середовищі.

Представники роду обіймали важливі адміністративні уряди – волинських намісників та старост, а отже, мали й значний вплив на місцеве волинське життя. Отримавши від великих литовських князів значні маєтності на Волині, Монтовти осіли тут і поріднилися із впливовими руськими фаміліями, зокрема й такими відомими князівськими родами, як Гольшанські Дубровицькі, Порицькі, Любецькі, Сокольські. Мешкаючи на Волині, вступаючи у різні правові, економічні й шлюбні стосунки, вони залишили по собі згадки у городських і земських актах, подальше вивчення яких може поповнити наші знання про рід Монтовтів.

ARCHIV

ЦДІАУК – Центральний державний історичний архів України в м. Києві

BIBLIOGRAPHY

- Архив, 1909 – *Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*. Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1909, ч. VIII, т. III: *Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.* 120+708+XXX.
- Боряк, Грімстед, 2002 – *Руська (Волинська) Метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства). 1569–1673* / ред. Геннадій Боряк, Патріція Кеннеді Грімстед та ін. Київ: Інтертехнологія, 2002. 983.
- Ворончук, 2009 – Ворончук І. *Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст.: (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела)*. Київ: Вища школа, 2009. 511.
- Ворончук, 2010 – Ворончук І. Домінуюча влада чоловіка над жінкою в українській родині XVI–XVII ст. *Mężczyzna w rodzinie i społeczeństwie – ewolucja ról w kulturze polskiej i europejskiej. T. I. Od średniowiecza do początku XX wieku* / pod red. Katarzyny Kabacińskiej i Krzysztofa Ratajczaka. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. P. 77–87.
- Ворончук, 2006 – Ворончук І. Подружні зради як наслідок практики укладання шлюбів в Україні XVI–XVII ст. (на матеріалах ранньомодерної Волині). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2006. Вип. 6. С. 161–201.
- Ворончук, 2014 – *Українське повсякдення ранньомодерної доби. Збірник документів. Вип. I. Волинь XVI ст.* / наук. ред. Ірина Ворончук. Київ, 2014. С. 739.
- Грушевський, 1994 – Грушевський М. *Історія України-Руси. Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українських землях XIV–XVII віків*. Київ: Наукова думка, 1994. 585.
- Жизнь, 1849 – *Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского на Волини*. Т. 1. Киев: Лито-графическое заведение И. К. Вальнера, 1849. XXX+345.
- Кравченко, 2005 – *Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року* / підг. В. Кравченко. Київ: Простір М, 2005, 599.
- Левицкий, 1888 – Ганна Монтовт (историко-бытовой очерк из жизни волынского дворянства XVI в.). *Киевская старина*. 1888. С. 94–191.

- Левицкий, 1909 – Левицкий О. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. *АЮЗР*, ч. VIII, т. III. Киев, 1909. С. 1–120.
- Левицький, 1994 – Левицький О. Ганна Монтовт. Історична повість / *На переломі. Друга половина XV – перша половина XVI ст.* Київ: Видавництво "Україна", 1994. С. 96–151.
- РИБ, 1915 – *Русская Историческая Библиотека*. Москва, 1915. Т. 33. 702.
- Яковенко, ММХІІ – Яковенко Н. *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття*. Київ: Laurus, ММХІІ. 471.
- Jabłonowski, 1889 – *Źródła Dziejowe. T. XIX: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VIII: Ziemie Ruskie Wołyń i Podole / opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego*. Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1889. II+128+367+XLVI.
- Niesiecki, 1841 – Niesiecki K. *Herbarz Polski, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*. T. VI. W Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1841. 4+588.
- Uruski – Uruski S. *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. Warszawa, 1914. T. XI. 380.

REFERENCES

- Arkhiv. (1909) *Arkhiv Yugo-Zapadnoi Rosii, izdavaemyi Komissieiu dlia razbora drevnikh artov, sostoiashchei pri Kievskom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore*. Kiev: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo. Part. VIII. Vol. III: Akty o brachnom prave i semeinom byte v Yugo-Zapadnoi Rusi v XVI–XVII vv. [in Russian].
- Boriak, H. Grimsted P. (Comp.) (2002). *Ruska (Volynska) Metryka. Rehesty dokumentiv Koronnoi Kantseliarii dlia ukrainskykh zemel (Volynske, Kyivske, Bratslavske, Chernihivske voievodstva). 1569–1673 / red. Hennadii Boriak, Patritionsia Kennedi Grimsted ta in. Kyiv: Intertekhnolohia. [In Ukrainian]*.
- Hrushevskiy, M. (1994). *Istoriia Ukrainy-Rusy. Vol. V: Suspilno-politychnyi i tserkovnyi ustrii i vidnosyny v ukrainskykh zemliakh XIV–XVII vikiv*. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Jabłonowski, A. (1889). *Źródła Dziejowe. T. XIX: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VIII: Ziemie Ruskie Wołyń i Podole / opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego*. Warszawa: Skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa. [In Polish].
- Kravchenko, V. (Comp.) (2005). *Lytovska metryka. Knyha 561: Revizii ukrainskykh zamkiv 1545 roku*. Kyiv: Prostir M. [In Ukrainian].
- Levitskii, O. (1888). Hanna Montovt (istoriko-bytovoï ocherk iz zhizni vollhynskogo dvorianstva XVI v.). *Kievskaiia starina*. 94–191. [In Russian].
- Levitskii, O. (1909). Cherty semeinogo byta v Yugo-Zapadnoi Rusi v XVI–XVII vv. *Arkhiv Yugo-Zapadnoi Rosii, izdavaemyi Komissieiu dlia razbora drevnikh artov, sostoiashchei pri Kievskom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore*. Kiev: Tipografiia G. T. Korchak-Novitskogo. Part. VIII. Vol. III. 1–120. [In Russian].
- Levytskyi, O. (1994). Hanna Montovt. Istorychna povist / *Na perelomi. Druha polovyna XV – persha polovyna XVI st.* Kyiv: Vydavnytstvo "Ukraina". S. 96–151. [In Ukrainian].
- Niesiecki, K. (1841). Niesiecki K. *Herbarz Polski, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*. T. VI. W Lipsku: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela. [In Polish].

- RIB. (Comp) (1915). Russkaia Istoricheskaia Biblioteka. Vol. 33. Moskva. [In Russian].
- Uruski S. (1914). Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. T. XI. Warszawa. 380. [In Polish].
- Voronchuk, I. (2009). *Rodovody volynskoi shliakhty XVI – pershoi polovyny XVII st.: (rekonstruktsia rodyunnykh struktur: metodolohia, metodyka, dzherela)*. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
- Voronchuk, I. (2010). Dominuiucha vlada cholovika nad zhinkoiu v ukrainskii rodyni XVI–XVII st. *Mężczyzna w rodzinie i społeczeństwie – ewolucja ról w kulturze polskiej i europejskiej. Vol. I. Od średniowiecza do początku XX wieku / pod red. Katarzyny Kabacińskiej i Krzysztofa Ratajczaka*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 77–87. [In Ukrainian].
- Voronchuk, I. (2006). Podruzhni zrady jak naslidok praktyky ukladannia shliubiv v Ukraini XVI–XVII st. (na materialakh ranniomodernoï Volyni). *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii*. Issue. 6. 161–201. [In Ukrainian].
- Voronchuk, I. (Comp.) (2014). *Ukrainske povsiakdennia ranniomodernoï doby. Zbirnyk dokumentiv. Vyp. I. Volyn XVI st. / nauk. red. Iryna Voronchuk*. Kyiv: "Feniks". [In Ukrainian].
- Yakovenko, N. (MMXII). Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittia. Kyiv: Laurus. 471. [In Ukrainian].
- Zhizn, (1849). *Zhizn' kniazia Andreia Mikhailovicha Kurbskogo na Volyni*. Vol. 1. Kiev: Lito-graficheskoe zavedenie I.K.Val'nera. [In Russian].